

Με οδηγό τα πουλιά

Περιεχόμενα

1ο ΜΕΡΟΣ Όταν μιλούν οι εικόνες... σελ. 5
 Πώς μπορεί να έμοιαζε η παράσταση των Ορνίθων;..... σελ. 6
 Τα πουλιά, σύντροφοι των θεών σελ. 10
 Τα πουλιά στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων σελ. 14
2ο ΜΕΡΟΣ Μια επίσκεψη στον αρχαιολογικό χώρο και το μουσείο του Κεραμεικού σελ. 18

Προέλευση εικόνων

Εικ. 1 Ιστορία Ελληνικού Έθνους, τόμος Γ2, σελ. 358
Εικ. 2 Ιστορία Ελληνικού Έθνους, τόμος Γ2, σελ. 413
Εικ. 3 Ιστορία Ελληνικού Έθνους, τόμος Γ2, σελ. 359
Εικ. 4 Blume H.D., Εισαγωγή στο Αρχαίο θέατρο, πίνακας VIII, 3
Εικ. 5 Ελληνική μυθολογία, τόμος 2, σελ. 77
Εικ. 6 Ελληνική μυθολογία, τόμος 2, σελ. 189
Εικ. 7 Ελληνική μυθολογία, τόμος 2, σελ. 161
Εικ. 8 Ελληνική μυθολογία, τόμος 2, σελ. 265
Εικ. 9 Αρχαιολογικοί περίπατοι γύρω από την Ακρόπολη, Μουσείο Αρχαίας Αγοράς, σελ. 25
Εικ. 10 Boardman, J., Αθηναϊκά Ερυθρόμορφα Αγγεία, Αρχαϊκή Περίοδος, σελ. 174
Εικ. 11 Σχέδιο παράστασης αγγείου από Archaeologischer Anzeiger 1927, σελ. 72
Εικ. 12 Ελληνική Τέχνη, Αρχαία Αγγεία, σελ. 127
Οι εικόνες του 2ου μέρους του εντύπου (σελ. 18-32) προέρχονται από το φωτογραφικό αρχείο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Αθηνών και του Τμήματος Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας.

Συντονισμός έργου: Μαρία Λαγογιάννη, Δρ Αρχαιολόγος
 Σουζάνα Χούλια-Καπελώνη, Αρχαιολόγος
Γενική επιμέλεια: Έλενα Μπαζίνη, Αρχαιολόγος
Σχεδιασμός περιεχομένου - κείμενα - παιδαγωγική επιμέλεια: Αλεξάνδρα Σέλελη, Αρχαιολόγος - Μουσειολόγος
Γραφιστική - καλλιτεχνική επιμέλεια: Σπήλιος Πίστας, Γραφίστας
Διορθώσεις κειμένων: Βιολέττα Ζεύκη, Αρχαιολόγος - Μεταφράστρια
ISBN: 978-960-386-225-3
©2015 Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων | Α' έκδοση 2006
Εφορεία Αρχαιοτήτων Αθηνών, για τις φωτογραφίες από το Αρχαιολογικό Μουσείο του Κεραμεικού
Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς
Διεύθυνση Μουσείων
Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας
Θεμιστοκλέους 5, 106 77
E-mail: dm@culture.gr

Τα αποσπάσματα από τους Όρνιθες του Αριστοφάνη προέρχονται από τη μετάφραση του Τάσου Ρούσσου, εκδόσεις ΚΑΚΤΟΣ, Αθήνα 1993.

Απαγορεύεται η οποιαδήποτε μερική ή ολική ανατύπωση χωρίς την άδεια του εκδότη

Βιβλιογραφία

- Blume H.D., *Εισαγωγή στο Αρχαίο Θέατρο*, Αθήνα 1986
- Boardman J., *Αθηναϊκά ερυθρόμορφα αγγεία, κλασική περίοδος*, Αθήνα 1995
- Γιαννακοπούλου Α. κ.ά., *Νότια Κλιτύς Ακροπόλεως*, ΥΠ.ΠΟ. - Α΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αθήνα 2004
- Camp J.M., *Η Αρχαία Αγορά της Αθήνας*, Αθήνα 2004
- Δάκαρης Σ., *Δωδώνη: αρχαιολογικός οδηγός*, Ιωάννινα 1986
- Dakaris S., *Dodona*, Athens 1993
- Ιντζεσίλογλου Χ., *Αρχαίο θέατρο Δημητριάδας*, Βόλος 1995
- Κακούρη Κ., *Προϊστορία του θεάτρου*, Αθήνα 1974
- Καρακάντζα Ε., «Θέατρο-Σοφιστές», *Ιστορία των Ελλήνων*, τόμος 5, σελ. 236-313, Αθήνα 2006
- Knigge U., *Ο Κεραμεικός της Αθήνας*, Αθήνα 1990
- Λαμπράκη Α., «Προσωπεία», *Αρχαιολογία*, τεύχος 12, 1984, σ. 21-24
- Μάξιμος Π., *Αρχαία Ελληνικά θέατρα: 2500 χρόνια φως και πνεύμα*, Αθήνα 1998
- Morgan M. H., *Vitruvius, The ten books on architecture*, N. York 1960
- Μπάτζιου-Ευσταθίου Α., *Δημητριάς (αρχαιολογικός οδηγός)*, Αθήνα 2001
- Μπόρντμαν Τζ., *Αρχαία Ελληνική Τέχνη*, Αθήνα 1980
- Μποσνάκης Δ., Γκαγκατζής Δ., *Αρχαία Θέατρα*, Αθήνα
- Παπάζογλου Ελ., «Αρχαίο Ελληνικό Δράμα», *Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμος 28, σελ. 33-40, Αθήνα 1999
- Παπαθανασόπουλος Θ. Γ., *Το Ιερό και το θέατρο του Διονύσου*, Αθήνα 1993
- Πορτελάνος Α., *Η αρχιτεκτονική του αρχαίου θεάτρου, Μια σκηνή για το Διόνυσο: Θεατρικός χώρος και Αρχαίο Δράμα*, Αθήνα 1998
- Σαραγά Ν., *Μουσείο Αρχαίας Αγοράς*, ΥΠ.ΠΟ. - Α΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αθήνα 2004
- Τιβέριος Μ., *Αρχαία Αγγεία*, Ελληνική Τέχνη, Αθήνα 1996
- Φωκά Ι., Βαλαβάνης Π., *Τα αγγεία και ο κόσμος τους*, Αθήνα 1990
- Χαριτωνίδου Α., *Επίδαυρος: Το ιερό του Ασκληπιού και το Μουσείο*, Αθήνα 1978
- Χάρτνολ Φ., *Ιστορία του θεάτρου*, Αθήνα 1980
- Χουρμουζιάδης Ν., «Θέατρο και κοινωνία», *Ιστορία των Ελλήνων*, τόμος 5, σελ. 222-235, Αθήνα 2006
- Χριστοπούλου Β., *Αρχαία Αγορά της Αθήνας-Άρειος Πάγος*, ΥΠ.ΠΟ. - Α΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αθήνα 2004
- Αγών, εκπαιδευτικός φάκελος, ΥΠ.ΠΟ. - Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα 2004
- Αγών, Κατάλογος Έκθεσης, ΥΠ.ΠΟ.- Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα 2004
- Αριστοτέλης, *Περί Ποιητικής*, μετάφραση Η. Π. Νικολούδη, Αθήνα 1995
- Αριστοφάνης, *Όρνιθες*, μετάφραση Τάσου Ρούσσου, Αθήνα 1993
- *Η Αρχαία Αγορά των Αθηνών*, Πρόγραμμα ΜΕΛΙΝΑ: Ο κόσμος της αρχαιότητας, εκπαιδευτικός φάκελος, ΥΠ.ΠΟ. - ΥΠ.Ε.Π.Θ., Αθήνα 1999
- *Ηριδανός, το ποτάμι της αρχαίας πόλης*, ΥΠ.ΠΟ. - ΤΑΠΑ, Αθήνα 2000
- *Ελληνική Μυθολογία*, τόμος 2, *Οι θεοί*, Αθήνα 1986
- *Επίσκεψις εις το άστυ*, ΥΠ.ΠΟ. - Δήμος Μεταμόρφωσης, Αθήνα 2002
- *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμοι Γ2, Ε και ΣΤ, Αθήνα 1972, 1974 και 1976
- *Μουσών Δώρα*, εκπαιδευτικός φάκελος, ΥΠ.ΠΟ., Αθήνα 2003
- Πausanίου, *Ελλάδος Περιήγησις «Κορινθιακά» και «Λακωνικά»*, Επιμέλεια Ν. Παπαχατζή, Αθήνα 1994
- *Το θέατρο στην αρχαία Ελλάδα*, Πρόγραμμα ΜΕΛΙΝΑ: Ο κόσμος της αρχαιότητας, εκπαιδευτικός φάκελος κορμού αρ.9, ΥΠ.ΠΟ. - ΥΠ.Ε.Π.Θ., Αθήνα 2003

1^ο μέρος

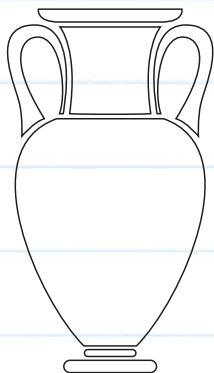
Όταν μιλούν οι εικόνες...

Μια από τις πηγές που διαθέτουμε σήμερα στην προσπάθειά μας να ανακαλύψουμε πληροφορίες για το παρελθόν είναι οι εικόνες της αρχαίας τέχνης: σε αγγεία, αγάλματα, ανάγλυφα, νομίσματα, παιχνίδια και άλλα αντικείμενα, καθημερινά ή πολύτιμα.

Οι εικόνες αυτές κρύβουν μέσα τους μικρές ιστορίες. Μπορούν να μας προσφέρουν γνώσεις και να ζωντανέψουν μπροστά στα μάτια μας τη ζωή των ανθρώπων στην αρχαιότητα, πώς ντύνονταν, πώς διασκέδαζαν, τι πίστευαν, τι τους άρεσε, τι αγαπούσαν...

Οι εικόνες μιλούν, λοιπόν. Έχουν, ωστόσο, τη δική τους γλώσσα, τους δικούς τους κώδικες. Κι αν δοκιμάσουμε να τους αποκρυπτογραφήσουμε, θα συναντήσουμε πολλές εκπλήξεις. Στις σελίδες που ακολουθούν, θα βρείτε εικόνες που έχουν κάτι κοινό: σχετίζονται με τους **Όρνιθες** του Αριστοφάνη αλλά και με το «καλότυχο γένος των πουλιών» (στ. 1088).

Ας ακούσουμε τι έχουν να μας διηγηθούν...

Πώς μπορεί να έμοιαζε η παράσταση των Ορνίθων;

Μελανόμορφο αγγείο (αμφορέας) από την Αττική. Σήμερα βρίσκεται στο Antikenmuseum του Βερολίνου (Γερμανία).

Χρονολογείται γύρω στο 550-500 π.Χ., είναι, δηλαδή, πολύ παλιότερο από την παράσταση των **Ορνίθων** του Αριστοφάνη (414 π.Χ). Μας δείχνει, ωστόσο, ότι παρόμοια θέματα υπήρχαν πριν να γράψει ο Αριστοφάνης την κωμωδία του και ήταν αρκετά δημοφιλή ώστε να απεικονίζονται στα αγγεία της εποχής.

Μπροστά προχωρεί ο μουσικός παίζοντας διπλό αυλό.

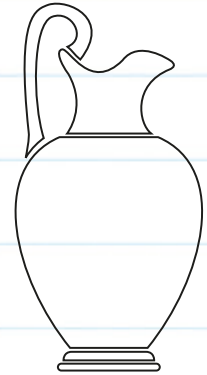
Ο αυλητής φοράει μακριά ρούχα με όμορφα χρώματα. Μια δερμάτινη ταινία συγκρατεί τον αυλό κοντά στο στόμα του και βέβαια ο αυλητής είναι ο μόνος που δεν φοράει προσωπίο (μάσκα).

Τον αυλητή ακολουθούν δύο άντρες ντυμένοι με παρόμοιο τρόπο. Αυτό σημαίνει ότι πρόκειται για τα μέλη ενός χορού, μεταμφιεσμένου σε ζώα. Οι δύο άντρες είναι τυλιγμένοι στους μανδύες τους. Ίσως ο αγγειογράφος να θέλησε να απεικονίσει τη στιγμή ακριβώς που το θέαμα αρχίζει.

Τα πρόσωπα των δύο αντρών είναι εντελώς καλυμμένα πίσω από τις μάσκες τους. Παρατηρήστε τον τρόπο με τον οποίο αποδίδονται τα χαρακτηριστικά των προσωπείων: μεγάλα μάτια, τονισμένα μάγουλα, πεταχτά χείλη. Το κατακόκκινο λοφίο και το μακρύ λειρί φανερώνουν ότι ο χορός παριστάνει τα κοκόρια. Φανταστείτε τώρα τις αντιδράσεις του κοινού καθώς ο χορός εμφανίζεται μπροστά τους. Κι ακόμα, πώς θα μπορούσε να είναι η επόμενη στιγμή, όταν οι άντρες θα ξετυλίξουν τους μανδύες τους και θα αποκαλύψουν το κοστούμι που φορούν από μέσα.

Μελανόμορφο αγγείο (οινοχόη) από την Αττική.
Βρίσκεται στο British Museum του Λονδίνου (Μ. Βρετανία).
Χρονολογείται γύρω στο 500-480 π.Χ., είναι, δηλαδή, κι αυτό παλιότερο
από τους **Όρνιθες** του Αριστοφάνη.

Και εδώ ο αυλητής δίνει ρυθμό στις
χορευτικές κινήσεις του χορού.

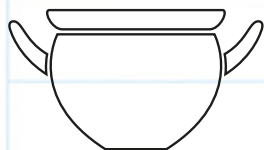
Οι άντρες του χορού
χοροπηδούν ζωηρά.
Φορούν ένα περίεργο,
εφαρμοστό ρούχο που
καλύπτει όλο τους
το σώμα και είναι
διακοσμημένο με φτερά.
Μέσα από το κοστούμι
τους ίσως έχουν προσθέσει
παραγεμίσματα ώστε να
φαίνονται πιο παχουλοί
και αστείοι.

Στο κεφάλι τους έχουν
ένα φουντωτό λοφίο.

Στα χέρια τους
δένονται μεγάλες
φτερούχες.

Φορούν χαμηλά, μαλακά παπούτσια για
να μην εμποδίζονται στις κινήσεις τους.

Πώς μπορεί να έμοιαζε η παράσταση των Ορνίθων;

Μελανόμορφο αγγείο (σκύφος). Βρίσκεται στο Museum of Fine Arts της Βοστώνης (Η.Π.Α.). Χρονολογείται στον 6ο αι. π.Χ.

Ένας μικρόσωμος άντρας υποδέχεται την παράξενη πομπή. Είναι είτε ένας κωμικός ηθοποιός είτε ο «κορυφαίος» του χορού, δηλαδή κατά κάποιο τρόπο ο αρχηγός του.

Όπως και στις προηγούμενες εικόνες, εύκολα ξεχωρίζει ο μουσικός με το διπλό αυλό του.

Μια ομάδα αντρών προχωρούν έφιπποι, ο ένας πίσω από τον άλλο, μόνο που αντί για άλογα έχουν στρουθοκάμηλους! Φαίνεται ότι οι αρχαίοι Έλληνες είχαν συναντήσει στα ταξίδια τους το μεγάλο, ασυνήθιστο χι' αυτούς πουλί. Πρέπει να τους εντυπωσίασε με το μέγεθος και τις αστείες του κινήσεις ώστε να το παρουσιάσουν σε ένα κωμικό θέαμα.

Θα μπορούσαμε όμως να φανταστούμε ότι ο χορός δεν ιππεύει αληθινά πουλιά. Ίσως κάποιοι άντρες βρίσκονται κρυμμένοι κάτω από αυτές τις στολές που μιμούνται τις στρουθοκάμηλους και σηκώνουν τους υπόλοιπους στους ώμους τους.

Πήλινο ειδώλιο (άγαλμα μικρών διαστάσεων).
Βρίσκεται στο Antikenmuseum του Βερολίνου (Γερμανία).
Χρονολογείται στον 4ο αι. π.Χ.

Στο θέατρο, εκτός από το χορό που χορεύει και τραγουδά, παίρνουν μέρος οι υποκριτές (ηθοποιοί).
Μέσα από τους διαλόγους των υποκριτών προχωρά η δράση του έργου
κι αυτό είναι που ξεχωρίζει το θέατρο από τα παλιότερα θεάματα.

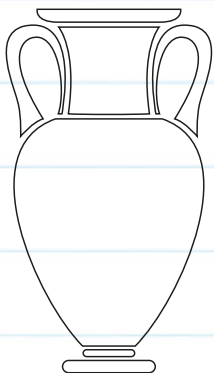
Το ειδώλιο μας δίνει μια ιδέα για την
εμφάνιση των υποκριτών σε μια κωμωδία
σαν τους Όρνιθες του Αριστοφάνη.

Είναι ντυμένοι με παντελόνια
στο χρώμα του δέρματος, στενά,
αλλά πολύ άνετα.

Φορούν αστείες μάσκες με
έντονα χαρακτηριστικά.

Φορούν επίσης ένα κοντό ρούχο σαν μπλούζα. Από μέσα προσθέτουν
μαξιλαράκια και άλλα παραγεμισμάτα για να φαίνονται σαν χοντροί
κοιλαράδες και να προκαλούν το γέλιο του κοινού.

Τα πουλιά, σύντροφοι των θεών

Ερυθρόμορφο αγγείο (αμφορέας) από την Αττική. Βρίσκεται στο Staatliche Antikensammlungen στο Μόναχο (Γερμανία). Χρονολογείται γύρω στο 500 π.Χ.

Ο Δίας και η Ήρα κάθονται σε πολύτιμο θρόνο. Ο πατέρας των θεών και των ανθρώπων κρατάει τα σύμβολα της δύναμης και της εξουσίας του: τον κεραυνό και το σκήπτρο με τον αετό. Όπως λέει κι ο Πισθέταιρος στους Όρνιθες: «Μα το πιο φοβερό είναι ότι ο Δίας, που τώρα βασιλεύει σε όλους, στέκεται μ' έναν αετό στο κεφάλι κι ας είναι βασιλιάς.» (στ. 514-515)

Εδώ εικονίζεται η Αθηνά. Την αναγνωρίζουμε εύκολα από την περικεφαλαία της. Πολύ συχνά, στις παραστάσεις των αγγείων, την Αθηνά συνοδεύει το αγαπημένο της πουλί, η κουκουβάγια. «Και η θυγατέρα (του Δία) έχει μια κουκουβάγια για υπηρέτη», λέει και πάλι ο Πισθέταιρος στους Όρνιθες (στ. 516).

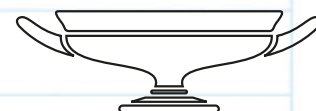

Εικ. 5

Μπροστά στον Δία και την Ήρα στέκεται με σεβασμό η Ίριδα, η αγγελιαφόρος των θεών. Στους ώμους της διακρίνονται οι φτερούγες της, αλλά φορά και φτερωτά σανδάλια. Κι ακόμα, ασυνήθιστο για γυναίκα, ο χιτώνας της είναι κοντός, προφανώς για να μην την εμποδίζει στο πέταγμα! Η Ίριδα κάνει ένα σύντομο πέρασμα στους Όρνιθες του Αριστοφάνη (στ. 1199-1261), γρήγορα όμως το βάζει στα πόδια τρομαγμένη σαν «δειλή περιστέρα» (στ. 575).

Ο αγγειογράφος πρόσθεσε σφίγγες και αθλητές για να πλαισιώσει το θρόνο του Δία.

Αγγείο (κύλικα) από την Αττική. Βρίσκεται στο British Museum
του Λονδίνου (Μ. Βρετανία).
Χρονολογείται γύρω στο 470-465 π.Χ.

Χάρη στην επιγραφή που πρόσθεσε ο αγγειογράφος στο έργο του,
μπορούμε να ταυτίσουμε τη μορφή της εικόνας με σιγουριά: είναι
η θεά του έρωτα και της ομορφιάς, η ουράνια Αφροδίτη.

Η Αφροδίτη φοράει
κεντημένα ρούχα, τα
μαλλιά της είναι όμορφα
χτενισμένα και στο
δεξί της χέρι κρατάει
με χάρη ένα λουλούδι.
Ο αγγειογράφος τη
φαντάστηκε να πετάει
ανάλαφρα στους αιθέρες,
καθισμένη σε μια
κατάλευκη χήνα.

Η χήνα, μαζί με τον κύκνο, ήταν το ιερό πουλί της Αφροδίτης. Ήταν ένα δώρο που πρόσφεραν οι ερωτευμένοι
για να εκδηλώσουν τα τρυφερά τους αισθήματα: «καθώς ο ένας τους χάριζε ορτύκι, ο άλλος κοκκινοπούλι,
ο άλλος χήνα, ο άλλος κόκορα.» (Όρνιθες στ. 706-7)

Άλλωστε, οι αρχαίοι φαντάζονταν το γιο της θεάς, τον Έρωτα, να έχει μακριές λευκές φτερούγες με απαλά
πούπουλα σαν της χήνας. Άλλοτε, πάλι, έλεγαν ότι τα φτερά του ήταν ολόχρυσα: «Ο ποθητός ο Έρωτας με
χρυσά φτερά στην πλάτη που έλαμπαν και γοργός σαν τον άνεμο.» (Όρνιθες στ. 696-7)

Τα πουλιά, σύντροφοι των θεών

Αγγείο (λήκυθος) από την Αττική. Βρίσκεται σήμερα στο State Hermitage Museum στην Αγία Πετρούπολη (Ρωσία). Χρονολογείται γύρω στο 490 π.Χ.

Εικονίζεται η Άρτεμη, κόρη του Δία και δίδυμη αδελφή του Απόλλωνα, μια θεά όμορφη όσο κι απρόσιτη. Της άρεσε να ζει στα βουνά, να τρέχει στα δάση, να κυνηγά άγρια θηρία.

Η Άρτεμη σπάνια αποχωριζόταν τα όπλα της, το τόξο, τη φαρέτρα, τα βέλη.

Ένα δέρμα άχριου ζώου, τρόπαιο από κάποιο κυνήγι, είναι ριγμένο στην πλάτη της θεάς, πάνω από τα ρούχα της.

Ακόμα και το στεφάνι στα μαλλιά της θυμίζει τα φύλλα των δέντρων.

Η θεά μπορεί να ήταν σπουδαία κυνηγός, ωστόσο αγαπούσε, προστάτευε και φρόντιζε τα ζώα. Τη βλέπουμε εδώ να ταιΐζει μέσα από την παλάμη της ένα λευκό κύκνο.

Εικ. 7

Αγγείο (λήκυθος) από την Αττική.
Βρίσκεται σήμερα στο Staatliche Antikensammlungen στο Μόναχο (Γερμανία).
Χρονολογείται γύρω στο 445-440 π.Χ.

Με τα μακριά της
δάχτυλα η Μούσα κρούει
τις χορδές του μουσικού
οργάνου που κρατάει: είναι
μια αρχαία κιθάρα.

Το τραγούδι της Μούσας
συνοδεύει ένα μικρό
αηδόνι, το πουλί με την
πιο μελωδική φωνή. Όπως
γράφει και ο Αριστοφάνης:
«Μούσα του δάσους
εσύ, αηδόνα γλυκόλαλη,
μαζί σου σε λόγκους και
κορφές μες σε πυκνόφυλλο
θα κάτω δέντρο (...)»
χαρίζοντας μελωδικά
τραγούδια.»

(Όρνιθες, στ. 737-750)
Κι ο Ευελπίδης θαυμάζει
το κελάνδημα της
αηδόνας με τα λόγια:
«Ο, Δία βασιλιά, πώς
γλυκοκαλεί, πώς χέμισε
όλους τους θάμνους μέλι!»
(Όρνιθες, στ. 223-224)

Εικ. 8

Στην επιγραφή μπορούμε
να διαβάσουμε
«ΗΛΙΚΟΝ», δηλαδή
Ελικώνας, ένα βουνό
κοντά στον Παρνασσό.
Στα σκιερά δάση του οι
άνθρωποι φαντάζονταν
ότι ζούσαν οι εννέα
Μούσες, οι προστάτιδες
των γραμμάτων και των
τεχνών.
Μπορούμε επομένως
να υποθέσουμε ότι η
γυναικεία μορφή που
παίζει μουσική καθισμένη
σε ένα βράχο είναι μία
από τις Μούσες.

Τα πουλιά στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων

Ασημένιο νόμισμα από την Αθήνα. Μια πλούσια συλλογή νομισμάτων εκτίθεται στο Μουσείο της Στοάς του Αττάλου, στην Αρχαία Αγορά της Αθήνας. Στην αρχαιότητα κάθε πόλη-κράτος έκοβε τα δικά της νομίσματα, τα οποία ξεχώριζαν χάρη στα σύμβολα που κοσμούσαν τις δύο όψεις τους.

Τα περισσότερα νομίσματα της Αθήνας ήταν από ασήμι, μια που η πόλη διέθετε τα ορυχεία του Λαυρίου. Στην μία τους όψη έχουν το κεφάλι της Αθηνάς, της προστάτιδας της πόλης.

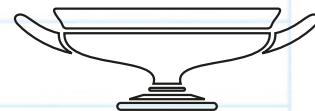
Εικ. 9

Από την άλλη μεριά εικονίζουν την κουκουβάγια, το ιερό πουλί που συνόδευε την Αθηνά. Για το λόγο αυτό τα αθηναϊκά νομίσματα ονομάζονταν και «χλαύκες», που στα αρχαία ελληνικά θα πει «κουκουβάγιες».

Αυτή η ονομασία κάνει τον Αριστοφάνη να ονειρεύεται:

«Τα τάλτρα του Λαυρίου
με τις ασημοσκάλιστες χλαύκες
θα κατοικήσουν στα σπίτια σας
και μέσα στις τσέπες σας
θα κλωθούν γεννοβολώντας πλήθος κέρματα.»
(Όρνιθες, στ. 1106-1108)

Ερυθρόμορφο αγγείο (κύλικα) από την Αττική.
Βρίσκεται στο British Museum του Λονδίνου (Μ. Βρετανία).
Χρονολογείται στον 6ο αι. π.Χ.

Ένας νέος Αθηναίος έχει ξεκρεμάσει το κλουβί από τον τοίχο και το έχει ακουμπήσει στα γόνατά του.

Από εδώ κρεμόταν το κλουβί με το πουλί.

Προσπαθεί να τραβήξει την προσοχή του πουλιού, εκείνο όμως κοιτά από την άλλη μεριά.

Εικ. 10

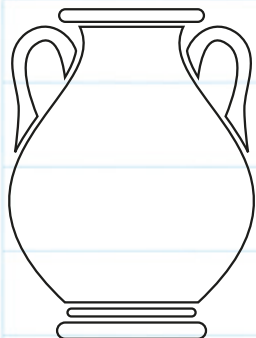
Είναι εντυπωσιακό πόσο οικεία μας φαίνεται αυτή η σκηνή...

Ο νέος αγγίζει με τρυφερότητα το κλουβί, ωστόσο, η εικόνα θυμίζει τα λόγια του Πισθέταιρου στο χορό των πουλιών:

«Έτσι, πρώτα σας πίστευαν όλοι μεγάλους κι άγιους,
τώρα δούλους, χαζοπούλια, πραμάτια για πούλημα...

Κάθε κυνηγός σάς στήνει βρόχια, παχίδες, ξόβερχες,
θηλιές, δίχτυα, κλουβιά και απόχες.»

(Όρνιθες, στ. 522-528)

Τα πουλιά στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων

Ερυθρόμορφο αγγείο (πελίκη) από την Αττική.

Βρίσκεται στο State Hermitage Museum στην Αγία Πετρούπολη (Ρωσία).

Χρονολογείται στον 6ο αι. π.Χ.

Τρεις άντρες, σε τρεις διαφορετικές ηλικίες,
κοιτάζουν το πέταγμα ενός περαστικού χελιδονιού.

Ο νέος άντρας δείχνει
το χελιδόνι λέγοντας
«ΙΔΟ ΧΕΛΙΔΟΝ», δηλαδή
«Να ένα χελιδόνι».

Το αγόρι φωνάζει
κι εκείνο «Να το!».

Ο γεροντότερος άντρας
στη μέση συμφωνεί
«Μα τον Ηρακλή,
η άνοιξη έφτασε».

Εικ. 11

Από την αρχαιότητα οι άνθρωποι συνέδεαν την εμφάνιση των
πρώτων χελιδονιών με την έλευση της άνοιξης. Αυτό υποστηρίζει και
ο χορός των πουλιών στους Όρνιθες του Αριστοφάνη:

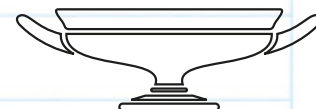
«Οι άνθρωποι όλες τις ωφέλειες τις πιο
σπουδαίες σ' εμάς τα πουλιά τις χρωστάνε.

Πρώτα πρώτα εμείς τους δίνουμε σημάδια
για την άνοιξη, το φθινόπωρο και το χειμώνα.

(...) Το χελιδόνι φέρνει το μήνυμα ότι πρέπει να πουλήσουν
τα χοντρά παλτά και να αγοράσουν κοντομάνικα.»

(Όρνιθες, στ. 708-9 και 714-5)

Ερυθρόμορφο αγγείο (κύλικα) από την Αττική.
Βρίσκεται στο Staatliche Antikensammlungen στο Μόναχο (Γερμανία).
Χρονολογείται στα τέλη του 6ου αι. π.Χ.

Όλοι οι άντρες είναι οπλισμένοι. Φορούν
περικεφαλαίες, θώρακες και περικνημίδες,
ενώ κρατούν δόρατα και ασπίδες.

Τέσσερις άντρες οδηγούν ένα κοπάδι με αγελάδες.

Εικ. 12

Ο πολεμιστής αυτός διάλεξε να εικονίσει στην ασπίδα
του έναν κόκορα!

Στους κόκορες αρέσουν οι καυχάδες και δύσκολα
υποχωρούν μπροστά στον αντίπαλο· ήταν, άλλωστε, τα
πουλιά που συντρόφευαν το θεό του πολέμου, τον Άρη.
Για το λόγο αυτό και ο Πισθέταιρος προτείνει στο χορό
των ορνίθων τον πετεινό για να φυλάξει τα τείχη
της Νεφελοκοκκυγίας. Είναι ο καταλληλότερος, μια
που «λένε παντού πως είναι μεγάλος πολεμισταράς,
κλωσόπουλο του Άρη.»
(Όρνιθες, στ. 832-834)

Στην ασπίδα τους οι πολεμιστές έχουν ζωγραφισμένη
μια εικόνα.

Γιατί το έκαναν αυτό;

Η εικόνα στην ασπίδα ήταν σαν ένα είδος
«ταυτότητας» για τον πολεμιστή. Δήλωνε ποιος
ήταν και τον έκανε να ξεχωρίζει από μακριά μέσα στη
μάχη.

Κάθε πολεμιστής διάλεγε, λοιπόν, μια εικόνα που πίστευε
ότι θα φόβιζε τους εχθρούς, ένα σύμβολο-φυλαχτό που
θα απομάκρυνε το κακό ή κάτι που θύμιζε σε όλους το
χαρακτήρα και τις ιδιότητές του.

2° μέρος

Μια επίσκεψη στον αρχαιολογικό χώρο και το μουσείο του Κεραμεικού

Αν η γλώσσα της αρχαίας τέχνης έγινε για σας πιο οικεία, μπορείτε να δοκιμάσετε τις δυνάμεις σας μπροστά στα ίδια τα αντικείμενα, όπως τα βλέπουμε στις προθήκες (βιτρίνες) των μουσείων.

Με οδηγό τα πουλιά σας προσκαλούμε, λοιπόν, σε μια περιήγηση στο μουσείο και τον αρχαιολογικό χώρο του Κεραμεικού.

Στο μουσείο θα δείτε από κοντά πώς στην αρχαιότητα ζωγράφοι και γλύπτες απεικόνισαν τα πουλιά. Πώς εμπνεύστηκαν οι αγγειοπλάστες και μιμήθηκαν στα έργα τους το δικό τους σχήμα. Πόσο οι άνθρωποι τα αγάπησαν ώστε να διακοσμήσουν με τη μορφή τους τα αντικείμενα που χρησιμοποιούσαν.

Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε τις επόμενες σελίδες σαν ένα μικρό οδηγό στο μουσείο. Κι αν ο περίπατος αυτός σας αρέσει, μπορείτε κι εσείς να φτιάξετε έναν αντίστοιχο οδηγό για τα εκθέματα οποιουδήποτε άλλου μουσείου επιλέξετε.

Ολοκληρώνοντας τη βόλτα σας, καθίστε για λίγο έξω από το μουσείο, στον αρχαιολογικό χώρο. Εκεί, στις όχθες του αρχαίου ποταμού Ηριδανού, ίσως συναντήσετε ορισμένα από τα πουλιά που έχετε γνωρίσει.

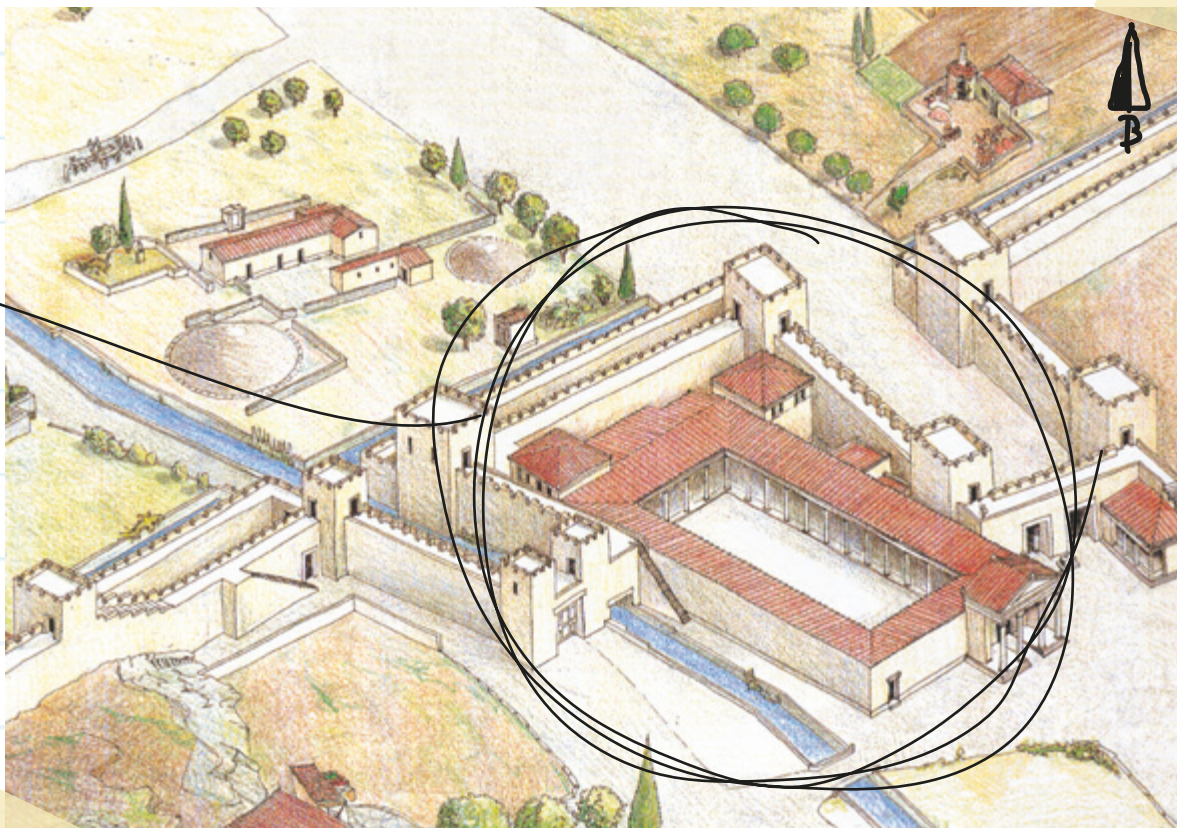

Ο Κεραμεικός...

Στην αρχαιότητα, ο Κεραμεικός ήταν μια πολυσύχναστη συνοικία της Αθήνας. Εδώ υπήρχαν εργαστήρια κεραμέων, όπως άλλωστε προδίδει το όνομα της περιοχής. Δύο πύλες ανοίγονταν στο τείχος που προστάτευε την πόλη κι έτσι εκεί συγκεντρωνόταν καθημερινά ένα μεγάλο πλήθος από επισκέπτες και ταξιδιώτες, πλανόδιους έμπορους και περαστικούς πολίτες.

Έξω από τα τείχη εκτεινόταν το σπουδαιότερο νεκροταφείο της Αθήνας. Ήταν ταυτόχρονα ένα πραγματικό μουσείο τέχνης, καθώς οι πλούσιες οικογένειες συναγωνίζονταν μεταξύ τους για το ποια θα τιμούσε με το πιο ωραίο ταφικό μνημείο τους νεκρούς της. Κι ακόμα, σε μια ξεχωριστή θέση θάβονταν εκείνοι που είχαν δώσει τη ζωή τους για την πόλη.

Φανταστείτε το χώρο που απλώνεται μπροστά σας κάπως έτσι...

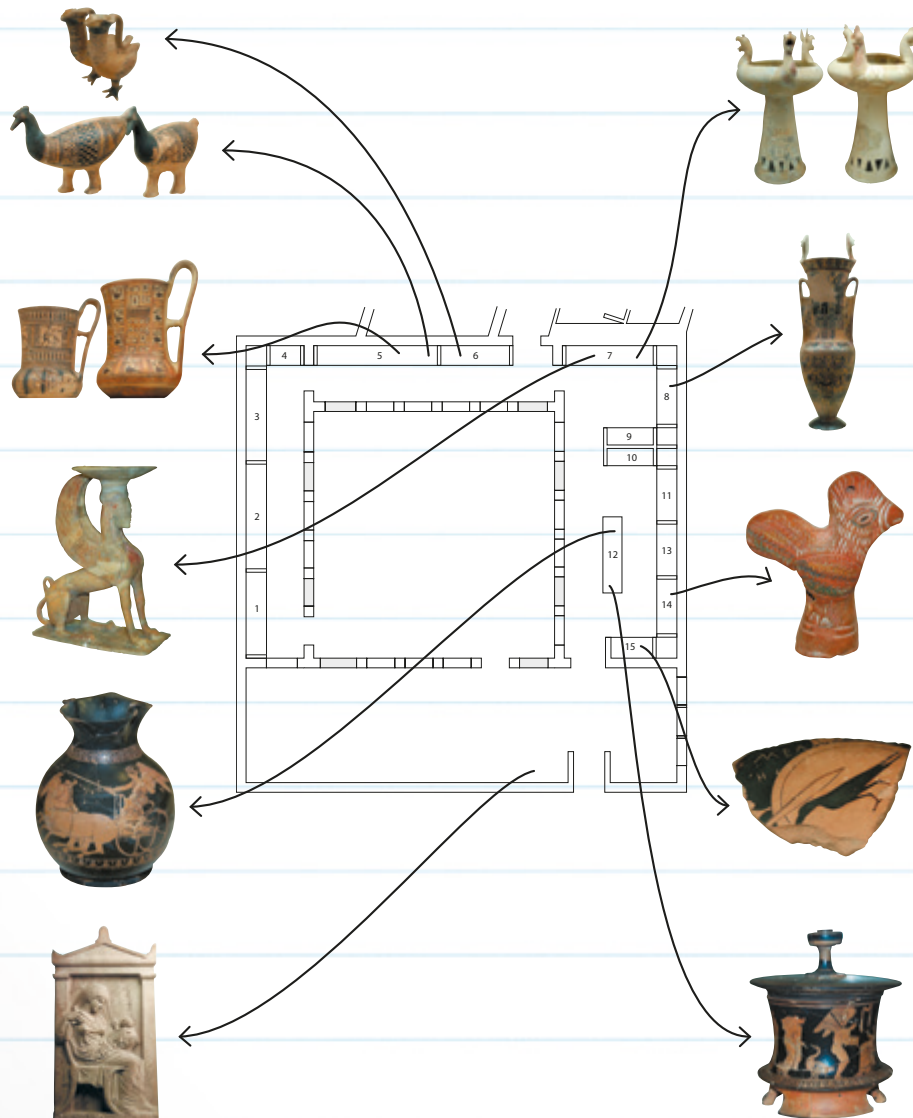

...και το αρχαιολογικό μουσείο του

Το μικρό αρχαιολογικό μουσείο του Κεραμεικού στεγάζει τα ευρήματα από τις ανασκαφές στο χώρο. Κτίστηκε το 1937, σήμερα όμως το βλέπουμε όπως ανακαινίστηκε το 2004.

Είστε έτοιμοι να το εξερευνήσετε;

Η κάτοψη του μουσείου θα σας βοηθήσει να εντοπίσετε τα εκθέματα που αναφέρονται στο έντυπο.

Ψάχνοντας μέσα στο μουσείο...

Σε κάθε προθήκη του μουσείου θα διακρίνετε έναν αριθμό. Το ίδιο και μπροστά σε κάθε έκθεμα χωριστά. Χρησιμοποιήστε την κάτοψη για να κινηθείτε πιο άνετα στο χώρο και να εντοπίσετε την προθήκη που αναφέρεται στο έντυπο. Στη συνέχεια προσπαθήστε να βρείτε το αντικείμενο· θα σας βοηθήσει και η φωτογραφία στη σελίδα σας.

...μπορεί να βρείτε δυσκολίες!

1. Στην προθήκη υπάρχουν πολλά αντικείμενα με την πρώτη ματιά όμοια μεταξύ τους και δυσκολεύετε να ξεχωρίσετε αυτό ή αυτά που αναζητάτε.
2. Οι διαστάσεις του αντικειμένου σάς ξεγελούν! Στη σελίδα του εντύπου σάς φαίνεται μεγαλύτερο από ό,τι μέσα στη γεμάτη προθήκη.

Μην ανησυχείτε και, κυρίως, μην βιάζεστε! Συμβουλευτείτε ξανά τη φωτογραφία που κρατάτε στα χέρια σας και ξανακοιτάξτε προσεκτικά την προθήκη. Ίσως το αντικείμενο που ψάχνετε να είναι μικρό, ίσως λιγάκι κρυμμένο, πάντως σας περιμένει να το ανακαλύψετε...
Καλή περιήγηση!

Η Αμφαρέτη και το εγγόνι της

Αίθουσα 1, επιτύμβια στήλη αρ. Ρ 695

Επιτύμβια στήλη (430-420 π.Χ.)

Μπαίνοντας στο Μουσείο του Κεραμεικού, στα αριστερά σας, θα συναντήσετε ένα μαρμάρινο ανάγλυφο με αριθμό Ρ 695. Είναι ένα από τα πιο όμορφα ευρήματα του αρχαίου νεκροταφείου στον Κεραμεικό. Δείχνει μία γυναίκα να κρατάει τρυφερά ένα παιδί στην αγκαλιά της. Από την επιγραφή πάνω στη στήλη πληροφορούμαστε ότι το όνομα της γυναίκας είναι Αμφαρέτη και εικονίζεται με το εγγόνι της. Η Αμφαρέτη δείχνει ένα μικρό πουλί στο παιδί και εκείνο απλώνει το ένα του χέρι προς το μέρος της. Να πρόκειται άραγε για ένα πραγματικό ζώακι που συντρόφευε το παιδί ή μήπως για το αγαπημένο του παιχνίδι; Ποια να είναι η ιστορία που κρύβεται πίσω από την εικόνα;

Πουλιά με γεωμετρία

Προθήκη 5, αγγεία αρ. 15 και 17

Τον 8ο αι. π.Χ. οι αγγειοπλάστες και οι αγγειογράφοι συνήθιζαν να γεμίζουν ολόκληρη την επιφάνεια του αγγείου με «ζώνες» από γεωμετρικά σχήματα: κύκλους, ρόμβους, γραμμές... Κάποιες φορές πρόσθεταν ζώα ή πουλιά, όπως στα δύο αγγεία που βλέπουμε στην προθήκη 5, με τους αριθμούς 15 και 17 αντίστοιχα. Αν παρατηρήσετε όμως τον τρόπο που τα έχει απεικονίσει ο ζωγράφος, δεν θυμίζουν τόσο πραγματικά πουλιά όσο γεωμετρικά σχήματα και αυτά. Αναγνωρίζετε τα πουλιά που παριστάνονται στα δύο αγγεία; Θα μπορούσατε και εσείς να επιλέξετε κάποιο πουλί και να το αποδώσετε σαν να ήσασταν ένας ζωγράφος εκείνης της εποχής... Ζωγραφίστε πρώτα το σχήμα του. Μετά θα πρέπει να σκεφτείτε με ποια γεωμετρικά σχέδια θα θέλατε να διακοσμήσετε το σώμα και τα φτερά του.

Παιχνίδια με φτερά

Προθήκη 5, ειδώλια αρ. 22 και 23

Προθήκη 6, αγγεία αρ. 18, 19 και 20

Ειδώλια πουλιών κ' πτηνόμορφα αγγεία
από παιδικές τεγές
(750 - 700 π.χ.)

Τα αγγεία και τα ειδώλια που βλέπουμε εδώ πρέπει να ήταν παιδικά παιχνίδια. Ανήκουν και αυτά στη γεωμετρική εποχή, όπως τα αγγεία που είδαμε παραπάνω, γι' αυτό και έχουν παρόμοια διακόσμηση. Ποιο πουλί δείχνουν; Μάλλον οι αγγειοπλάστες συνδύασαν στοιχεία από διαφορετικά είδη κι έτσι φαίνονται λίγο παράξενα...

Παράξενα πουλιά

Προθήκη 7, αγγεία αρ. 1 και 3

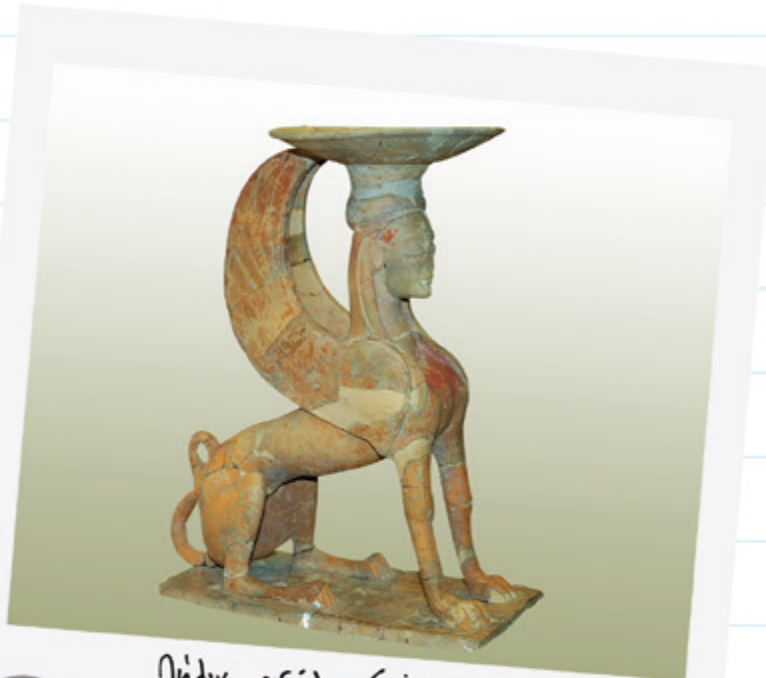
Λεκανίδες αραϊκής εποχής
(γύρω στο 650 π.Χ.)

Σταδιακά αγγειοπλάστες και αγγειογράφοι εγκατέλειψαν τα σχήματα της γεωμετρικής εποχής και αναζήτησαν νέες πηγές εμπνευσης. Απεικόνιζαν όλο και συχνότερα ζώα και πουλιά, καθώς και πλάσματα παράξενα που γεννούσε η φαντασία τους. Στο πρώτο από τα αγγεία της προθήκης 7 μπορούμε να αναγνωρίσουμε τρία κοκόρια. Στο άλλο με τον αριθμό 3 βλέπουμε ένα φανταστικό πουλί που ονομάζεται γρύπας και εμπνέεται από το μυθικό κόσμο της Ανατολής. Πώς θα περιγράφατε τον γρύπα;

Μπορείτε, αν θέλετε, να ζωγραφίσετε ή να φτιάξετε με πηλό ή πλαστελίνη και εσείς ένα παρόμοιο φανταστικό πουλί, δοκιμάζοντας διάφορους ασυνήθιστους συνδυασμούς...

Έχει φτερά, σώμα λιονταριού
και πρόσωπο γυναίκας.
Τι είναι;

Προθήκη 7, ειδώλιο αρ. 8

Πύλινο ειδώλιο Σφίγγας,
Χρησιμεύει ως θυμιακτήρι
(γύρω στο 650 π.χ.)

Ένα από τα πιο γνωστά φανταστικά πλάσματα που συναντάμε στα αντικείμενα της εποχής είναι η Σφίγγα. Είχε πρόσωπο ανθρώπινο, σώμα λιονταριού και μεγάλα φτερά αετού. Τόσο στην Αίγυπτο, απ' όπου προέρχεται, όσο και στις πόλεις της Ελλάδας, οι άνθρωποι πίστευαν ότι η Σφίγγα είχε τη δύναμη να προστατεύει τους τάφους: οι κλέφτες που σκέφτονταν να ενοχλήσουν τους νεκρούς θα αποθαρρύνονταν από την τρομερή της όψη. Αυτός είναι ο λόγος που θα συναντήσετε τη Σφίγγα πολλές φορές ανάμεσα στα ευρήματα από το νεκροταφείο του Κεραμεικού που εκτίθενται στο μουσείο. Την αναγνωρίζετε;

Πουλιά σε ζωφόρους

Προθήκη 8, αγγείο αρ. 12

Λουτροφόρος (660-580 π.Χ.)

Μια άλλη συνήθεια που είχαν οι αγγειογράφοι της εποχής ήταν να χωρίζουν το αγγείο σε ζωφόρους, δηλαδή σε ζώνες όπου επαναλαμβάνεται η μορφή ενός ζώου.

Κοιτάξτε το αγγείο αρ. 12 της προθήκης 8. Ανάμεσα στα ζώα που εικονίζονται, βρείτε τις φτερωτές Σφίγγες, τις πάπιες και τους κύκνους.

Μπορείτε να φτιάξετε και εσείς μια ζωφόρο: Διαλέξτε ένα πουλί και ζωγραφίστε το σε ένα χαρτί που έχετε διπλώσει πολλές φορές σαν βεντάλια. Κόψτε το περίγραμμα του πουλιού, αλλά φροντίστε να αφήσετε κάποιο σημείο και στις δύο πλευρές ώστε να ενώνονται τα φύλλα της βεντάλιας. Όταν ξεδιπλώσετε το χαρτί, το αποτέλεσμα θα δίνει την ίδια εντύπωση με την εικόνα που βλέπετε στο αγγείο.

Μια κουδουνίστρα με χρωματιστά φτερά

Προθήκη 14, ειδώλιο αρ. 36

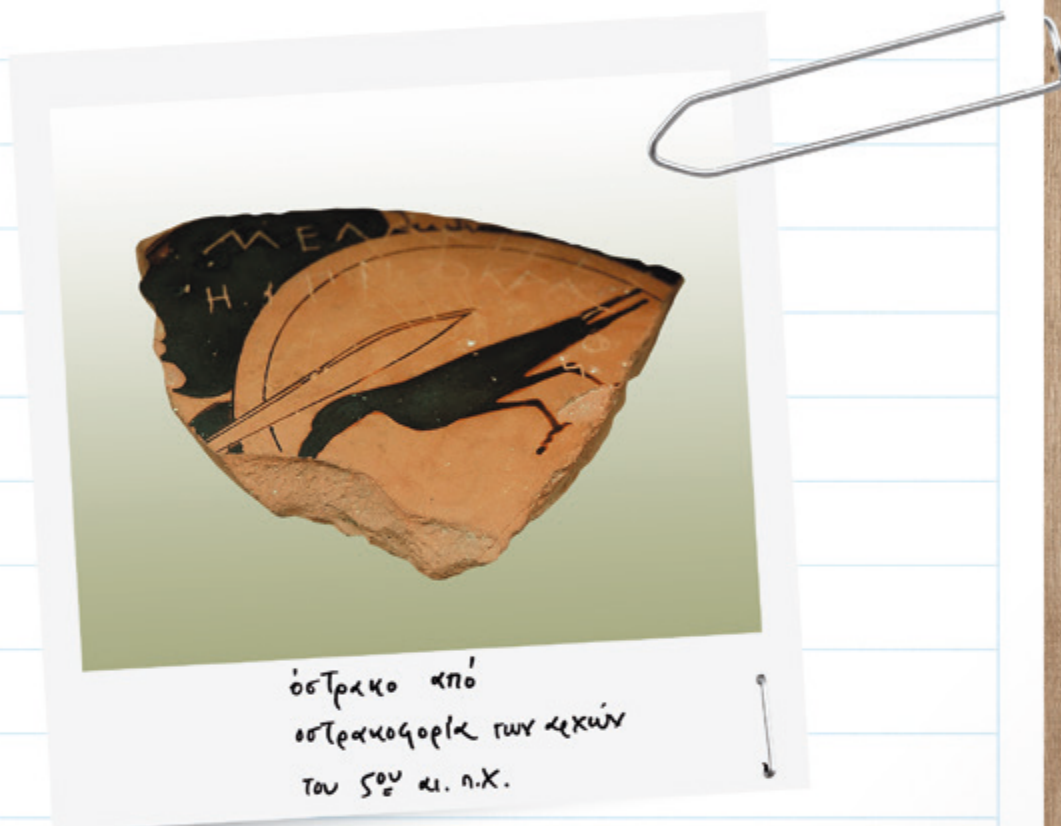

Το μικρό αυτό πήλινο κοκοράκι ήταν ένα όμορφο παιδικό παιχνίδι· ακόμα και σήμερα μπορούμε να δούμε ότι η εξωτερική του επιφάνεια ήταν ζωγραφισμένη με πολλά χρώματα. Στην κορυφή του υπάρχει μια τρύπα. Από εκεί πρέπει να περνούσε ένα σκοινί και έτσι το κοκοράκι μπορούσε να κρεμιέται. Ίσως μάλιστα στο εσωτερικό του, που είναι κούφιο, να έμπαινε μια μπαλίτσα για να κάνει θόρυβο όταν κουνιέται· είναι, δηλαδή, μια αρχαία κουδουνίστρα.

Για να καταλάβετε πώς λειτουργούσε η κουδουνίστρα, θα μπορούσατε να φτιάξετε με πηλό μια δική σας.

Η ασπίδα του πολεμιστή

Προθήκη 15, όστρακα αρ. 34

Όλα αυτά τα κομμάτια από σπασμένα αγγεία στην προθήκη 15 με τα χαραγμένα ονόματα πάνω τους συνδέονται με το θεσμό του οστρακισμού. Πάνω σε κομμάτια από σπασμένα αγγεία, που οι αρχαιολόγοι ονομάζουν όστρακα, οι Αθηναίοι έγραφαν το όνομα εκείνων που κατά τη γνώμη τους θα μπορούσαν να απειλήσουν το δημοκρατικό πολίτευμα και ακολουθούσε ψηφοφορία. Συνήθως τα όστρακα για τον οστρακισμό προέρχονταν από αγγεία καθημερινά και αδιακόσμητα, κάποιες φορές όμως μπορούσαν να ανήκουν και σε αγγεία περισσότερο πολυτελή. Ανάμεσα στα άλλα όστρακα της προθήκης, μπορείτε να βρείτε και ένα όπου διακρίνεται η ασπίδα ενός πολεμιστή. Πάνω της είναι ζωγραφισμένο ένα πουλί. Ποιο μπορεί να είναι; Γιατί άραγε το διάλεξε ο πολεμιστής για να διακοσμήσει την ασπίδα του; Εσείς τι σύμβολο θα διαλέγατε για την ασπίδα σας;

Με τα φτερά του Έρωτα... Ετοιμασίες για ένα γάμο

Προθήκη 12, αγγείο αρ. 22

Ερυθρόμορφη πυξίδα
(κοσμηματοθήκη)
- γύρω στο 430 π.χ.

Στη μία πλευρά του αγγείου εικονίζεται καθισμένη η νύφη. Οι φίλες της της φέρνουν δώρα και τη βοηθούν να ετοιμαστεί για το γάμο. Μία από τις κοπέλες ταιάζει μια χήνα, το ιερό πουλί της Αφροδίτης. Από μια τέτοια στιγμή δεν θα μπορούσε να λείπει ο ίδιος ο φτερωτός Έρωτας, που καταφτάνει πετώντας με τις δικές του προσφορές για τη νύφη.

Μπορείτε να αναγνωρίσετε τον Έρωτα και σε άλλα αγγεία στην ίδια προθήκη που έχουν το ίδιο θέμα;

Φτερωτή Νίκη

Προθήκη 12, αγγείο αρ. 3

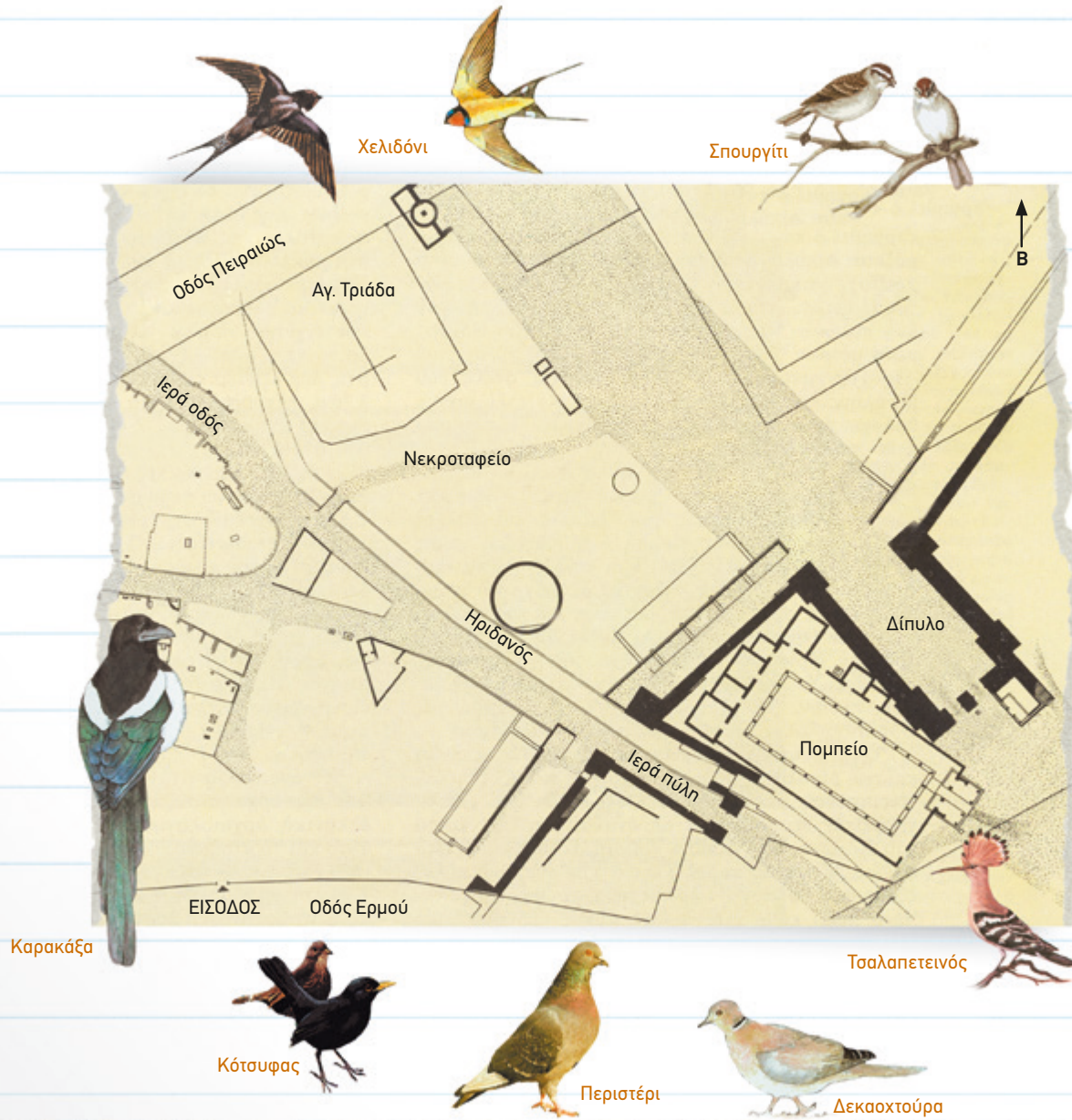

Ερυθρόμορφο αγγείο (χρυσ)
- γύρω στ. 450 - 400 π.χ.

Στην ίδια προθήκη, στο αγγείο 3, θα δείτε μια γυναικεία μορφή που έχει και εκείνη φτερά όπως ο Έρως.
Είναι η Νίκη πάνω στο άρμα της.
Ποιους άλλους φτερωτούς θεούς θυμάστε από τη μυθολογία; Γιατί νομίζετε ότι οι άνθρωποι τους φαντάστηκαν έτσι; Ποιους συμβολισμούς έκρυβαν τα φτερά τους;

Περπατώντας...

...στον αρχαιολογικό χώρο του Κεραμεικού, ίσως και να συναντήσετε μερικά από τα πουλιά που τον κατοικούν.
Μην στεναχωρηθείτε αν δεν τα βρείτε όλα! Μπορείτε πάντα να ξανάρθετε...

Το έργο «Σχεδιασμός και παραγωγή παιδαγωγικών εργαλείων για την ανάδειξη της σημασίας του θεάτρου στην αρχαιότητα και σήμερα» (κωδικός MIS 339817) υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ, ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΜΟΥΣΕΙΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ISBN: 978-960-386-225-3